INKLYUZIV TA’LIM JARAYONIDA DIFFERENSIAL YONDASHUVNING AHAMIYATI VA O‘ZIGA XOS XUSUSIYATI

Do‘stmurodova Mohinur Nurmurod qizi
Buxoro xalqaro universiteti pedagogika nazariyasi va tarixi fakulteti 1- bosqich magistri
Sadullayeva Maftuna Umurzoqovna
Buxoro xalqaro universiteti pedagogika nazariyasi va tarixi fakulteti 1- bosqich magistrilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda imkoniyati cheklangan yoshlar ta’limining mazmun-mohiyati, o‘quv jarayonida ta’limning modellashtirilgan istiqbolli, zamonaviy texnologiyalaridan foydalanish keltirilgan. Ehtiyojga qaratilgan differensial yondoshuv inklyuziv ta’lim jarayonida imkoniyatlarni kengaytirib ta’lim sifatini oshirishi uchun xizmat qiladi. O‘quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta’lim berish orqali ularning bilim olish samaradorligini oshirish masalasi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy tenglik, kognitiv bilish, induviduallik, emperik bilish jarayonlari, infrastruktura, interfaol metodlar, kommunikativlik.

Аннотация: В этой статье в этой статье сегодня предоставляет содержание образования дети с ограниченными возможностями, использование моделированных и современных технологие в образовательном процесса Неограниченный дифференциальный подход к потребностям служит для улучшения качества образования за счет расширения возможностей в процессе инклюзивного образования. Благодаря образованию индивидуальные потребности студентов покрываются проблемой повышения эффективности обучения.

Ключевые слова: социальное равенство, когнитивное, ингибирование, пустые процессы знания, инфраструктура, интерактивные методы, коммуникации.

Annotation: In this article, today provides the content of youth education with disabilities, the use of modeled and modern technologies in the educational process. An unleavened differential approach to the needs serves to improve the quality of education by expanding the capabilities in the process of inclusive education. Through education, the individual needs of students are covered by the issue of increasing the effectiveness of learning.

Keywords: social equality, cognitive, inhibition, empty knowing processes, infrastructure, interactive methods, communications.

Kirish

ISSN 3030-3907

Bugungi kunda dunyo miqyosida keng targ‘ibot qilinayotgan va alohida e’tirof etilayotgan inklyuziv ta’lim strategiyasi, ya’ni alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalarni o‘qitish, tarbiyalash masalasi mamlakatimizda ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda. Bunda alohida ta’limga ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning o‘ziga xos xususiyatlari, qobiliyatlari va cheklangan imkoniyatlarini inobatga olgan holda, ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishga qodir mahoratli ishchi dasturlarni tayyorlash alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, inklyuziv ta’lim muhitida o‘quvchilarning funktsional inkoniyatlari kengayadi, zimmasiga yangi vazifalar yuklanadi bu esa undan yuqori darajali inklyuziv-metodik kompetentlikka ega bo‘lishini talab etadi.

Imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning umumiy bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarining o‘ziga xos xususiyatlarini umumiy qilib ajratish mumkin. Bilim olishdagi muammolar masalan, xotiraning sustligi, bilish jarayonlarining maqsadga yo‘naltirilmaganligi, cheklanganligi, fikrlashning yetarlicha bo‘lmasligi o‘quvchilarga ta’lim jarayonida tushunishida hamda o‘zlashtirishida qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Analiz va sintez jarayonlarining nomukammalligi tufayli ular masalani to‘liq emas, balki qismlarini idrok etadilar, yoki tasavvur ko‘nikmalarining yetarlicha shakllanmaganligi sababli tezda esdan chiqish holatlari kuzatiladi, voqea qismlarni bir butunga bog‘lay olmaydilar, sabab-oqibat aloqalarini o‘rnata olmaydilar. Shu sababli inklyuziv ta’lim sharoitida ishlayotgan o‘qituvchi birinchi navbatda sinfni o‘rganishi, har bir o‘quvchining xususiyatlari, uning imkoniyat darajadalarini aniqlashi, uni psixik, jismoniy o‘ziga xosliklarini hisobga olgan holda sinfda ishlashga jalb qilishi zarur. Mashhur rus olimi Vigotskiy aytganidek, har bir organizm induvidualdir, har bir bolalning ta’sir chegarasi hamda o‘zlashtirish qobiliyati, qiziqishlari mavjud. Shundan kelib chiqqan holda inklyuziv muhitda ishlayotgan har bir pedagog bolalarninng ehtiyojlariga va imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda ish faoliyatini olib borsa bolada hamda sinf jamoasida ijobiy natijalarni qo‘lga kiritadi. Jahon tajribasiga nazar soladigan bo‘lsak, ta’lim samaradorligini oshirishda ehtiyojga asoslangan ta’lim tizimidan foydalanadi. Ushbu yondashuv AQSh, Finlyandiya, Yaponiya kabi rivojlangan mamlakatlarda keng qo‘llanilib kelinmoqda. Misol qilib oladigan bo‘lsak, Finlyandiya ta’lim tizimida har bir o‘quvchining qobiliyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan individual yondashuv muhim o‘rin egallaydi. Induvidual yondoshuvga asoslangan tizimning mohiyati shundaki, o‘quvchilarning qobiliyati, individual ehtiyojlari va qiziqishlarini inobatga olib, ta’lim jarayonini moslashtirishdan iborat.

METODOLOGIYA: Darsning sifatli va samarali tashkil qilish o‘qituvchining o‘z oldiga qo‘ygan maqsadi bilan aniqlanadi. Inklyuziv sinflarda darsga qo‘yiladigan

ISSN 3030-3907

maqsad umumiy o‘rta ta’lim sinflarinikidan farqli o‘laroq, korreksion maqsad ham mavjud bo‘ladi. Korreksion-rivojlantiruvchi vazifa o‘quvchini aqliy jarayonlarni, bolaning hissiy ixtiyoriy sohasini rivojlantirishga, mavjud kamchiliklarni maxsus pedagogik va psixologik usullar bilan tuzatish va qoplashga aniq yo‘naltirilgan bo‘ladi.. Ushbu vazifa juda aniq bo‘lishi va darsda maksimal darajada ishtirok etadigan aqliy funksiyalarni faollashtirishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Korreksion-rivojlantiruvchi vazifani amalga oshirish yuqori aqliy funksiyalarni, hissiy-irodaviy, kognitiv sohalarni va boshqalarni takomillashtirish uchun darsga maxsus tuzatish va rivojlantirish mashqlarini kiritishni, bir nechta analizatorlarga asoslangan vazifalarni kiritishni va boshqalarni o‘z ichiga oladi. Imkoniyati cheklangan bolalar va o‘smirlarning bilimlari ularning shaxsiy xususiyatlari va qobiliyatlariga asoslangan holda belgilangan tartibda baholanadi.

Aqsh olimlarining aniqlashicha inklyuziv ta’lim muhitida ar bir o‘quvchining shaxsiyati va o‘ziga xosligini qadrlashga asoslangan inklyuziv amaliyotlar jamiyatda yanada adolatli ta’lim tizimini shakllantirishga xizmat qiladi. Mitchell va Sutherland (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’limni rivojlantirish uchun ta’lim metodologiyalarini turli o‘quv ehtiyojlariga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ular tomonidan tavsiya etilgan usullar orasida differensial ta’lim, (o‘quvchilarning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va o‘qish sur’atlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish usuli), formative (o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini doimiy ravishda) baholash va hamkorlikka asoslangan o‘qitish kabi strategiyalar mavjud. AQShda amalga oshirilgan tadqiqotlarda Needs Based Teaching (ehtiyojga asoslangan ta’lim) asosidagi differensial yondashuvdan foydalanilgan sinflarda o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi 20% ga yuqori bo‘lgan (Tomlinson, 2021)

AMALIY ISHLAR BAYONI: differensial yondashuvni amalga oshirish bu har bir bola uchun alohida imkoniyat demakdir. Inklyuziv talim o‘qituvchisining dars mashg’ulotlari imkoniyati cheklangan bolalar uchun samarali bo‘lishi quyidagi omillarga bog’liq.

- o‘quvchilarning bag’rikenglik ruhida tarbiyalanganligi hamda jamoada do‘stona muhitning mavjudligiga (har bir o‘quvchi nogironligi bo‘lgan bolaga nisbatan achinish ko‘zi bilan emas , balki do‘stidek qarashi kerak)
- imkoniyati cheklangan bolalarning nuqsonidan kelib chiqqan holda sinf xonasi infrastruktura bilan ta’minlangan bo‘lishi, (inklyuziv maktablarda imkoniyati cheklangan bolalar uchun maxsus qurilmalar vositalar bilan ta’minlangan bo‘lishi kerak)

ISSN 3030-3907

- O‘qituvchi-pedagog imkoniyati cheklangan bola bilan ishlash ko‘nikmasini yetarlicha egallagan bo‘lishi kerak (alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolaning diagnozi bilan tanishgan bo‘lishi kerak)
- Bunday bolalar uchun maxsus induvidullashgan yoki soda shakldagi o‘quv uslubiy qo‘llanmalardan kartochkalardan foydalanish maqsadga muofiqdir.

Inklyuziv sinflarda darslarni qurishda har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish, differensial yondashuv orqali ta’lim samaradorligini oshirish mumkin. Differensial ta’limning vazifalari o‘quvchining o‘ziga xosligi (individualligini) ko‘rish, o‘z kuchiga ishonishga yordam berish va bu orqali pedagoglar sinf jamoasida bilim darajasi samaradorligini oshirishdan iborat. Differensial yondashuv o‘qituvchilardan ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlari va o‘qish imkoniyatlari, kognitiv xususiyatlarini (idrok, diqqat, tafakkur, xotira va boshqa psixik jarayonlarning rivojlanish darajasi) ni, o‘quv fanlar bo‘yicha bilim, ko‘nikma, malakalar darajasini, tengdoshlari bilan muloqotga kirishishini va imkoniyatlarini o‘rganishni talab qiladi. Bu esa pedagogik jarayonda korreksion rivojlantiruvchi natijaga erishish maqsadida amaliy ishlash jarayonida ta’limni individuallashtirish imkonini beradi. Differensial yondashuv asosidagi ta’lim jarayonida o‘qituvchilar topshiriq bilan birga yordam elementlari mavjud bo‘lgan kartachalar; turli usullardan foydalanish o‘quvchiga yengillik olib keladi hamda darsga bo‘lgan qiziqishni oshiradi.

-darsda bajarish uchun muqobil (moslashtirilgan) topshiriqlar;

-o‘qituvchilar tomonidan mazmuni aniqlashtirilgan, soddalashtirilgan topshiriqlar;

- faoliyatning to‘g‘ri usullarini egallashga yordam beruvchi topshiriqlardan

- harakatga undovchi interfaol texnologiyalardan foydalanishi maqsadga muvofiq.

Inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quv materiallarini alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilarning ta‘limiy imkoniyatlariga moslashtirishda inklyuziv ta’lim texnologiyalaridan foydalaniladi. Inklyuziv ta’lim texnologiyalari ham o‘z navbatida tuzilishiga qarab 2 guruhga bo‘linadi;

1. Tashkiliy texnologiyalar:

Tashkiliy texnologiyaning ikkinchi nomi dasturlash yoki loyihalashtirish texnologiyasi deb nomlanadi. Bunda har bir maktabdagi o‘quvchilar jamoasi birgalikda faoliyat olib borilishiga aytiladi. O‘qituvchilar va boshqa mutaxassislar o‘rtasidagi jamoaviy hamkorlikni tashkil etish texnologiyalari. Har bir maktab jamoasida inklyuziv sinf tashkil qilingandan so‘ng har bir pedagog bu bolalarning ta’lim- tarbiya olishlari, unda kechayotgan psixik jarayonlar, oilaviy munosabati ota-ona bilan hamkorligi haqida axborotga ega bo‘lishi kerak. Inklyuziv sin

ISSN 3030-3907

aksariyat boshlang'ich sinflarda tashkil qilinganligi sababli, imkoniyati cheklangan bolalar bilan boshlang'ich sinf o'qituvchisidan tashqari maktab psixologi, maxsus pedagog hamda logoped, maktab hamshirasi, fan o'qituvchilari birgalikda faoliyat olib borishi kerak. Chunki bunday bolalar sog'lom bolalardan farqli o'laroq sog'ligida muammo bo'lganligi sababli e'tibor har tomonlama qaratilishi va ham imkoniyati cheklangan bolalar uchun ham sog'lom bolalar uchun komfort muhit yaratilgan bo'lishi kerak.

2.Ta'limiy texnologiyalar:

-turli xil ta'limiy ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida turli bilim va kompetentsiyalarini o'zlashtirishiga yordam beradigan texnologiyalar;

-differentsial ta'lim texnologiyalari, ta'lim jarayonini individuallashtirish texnologiyalari;

-bolalarnining o'qitishdagi qiyinchiliklarni, xulqidagi og'ishlarni bartaraf etishga yo'naltirilgan texnologiyalar.

-ijtimoiy (hayotiy) kompetentsiyalarini, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan texnologiyalari.

-ta'lim oluvchilarning yutuqlarini baholash texnologiyalari.

Bu texnologiya o'quvchilarga yengil, tushunarli, va qiziqarli materiallar taqdim etish orqali ularning muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarini oshiradi. O'quvchilarning motivatsiyasini oshirish va o'rganish samaradorligini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarning intellektual va nutqiy rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari tufayli darslik yordamida yangi materialni tushuntirish tavsiya etilmaydi. Kerakli o'quv materialini to'liq o'zlashtirish uchun, bolalar uchun o'rganilayotgan materialning ko'rgazmali misollari bilan tasdiqlaydigan amaliy faoliyat va o'qituvchining tushuntirishlari bo'lishi kerak. Vizual usullardan amaliy usullar bilan birgalikda tabaqalashtirilgan foydalanish korreksion pedagogik ishlarning samaradorligini oshiradi. Bunday mashg'ulotlar barcha bolalar muvaffaqiyatlarga erishishga, o'qituvchiga korreksion ishlarining usullarini va individual yondashuvini to'g'ri amalga oshirishga yordam beradi. Inklyuziv ta'limning rivojlanishida o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan va oddiy o'quvchi juftlikda ishlash amaliyoti yaxshi samara beradi, bunda juftlik tarkibi asta-sekin o'zgaradi, maxsus ehtiyojlar o'quvchi yoniga yangi o'quvchi qo'shiladi.

Alohida ta'limiy ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarni inklyuziv sinflarda o'qitishda differensial yondashuvni amalga oshirish orqali yaxshi samaradorlikka erishish mumkin.

ISSN 3030-3907

Inklyuziv ta’limda duch kelinadigan asosiy muammolar va ularning yechimlari.

Inklyuziv ta’lim jamiyatning barcha qatlamlari uchun muhim bo‘lgan zamonaviy ta’lim konsepsiyasidir. Ushbu model har bir bolaning, jumladan, imkoniyati cheklangan bolalarning ham teng imkoniyatlar asosida ta’lim olishini ta’minlashga qaratilgan. Inklyuziv ta’lim nafaqat o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirish, balki ularni jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilish imkonini beradi. Inklyuziv ta’lim rivojlanishi orqali jamiyatda tenglik, bag‘rikenglik va adolat tamoyillari mustahkamlanadi. Har bir bolaning imkoniyatlaridan qat’i nazar, teng ta’lim olish huquqiga ega bo‘lishi ta’minlanadi. Bu esa, o‘z navbatida, inklyuziv ta’lim olgan bolalarning kelajakda jamiyatning to‘laqonli a’zosi sifatida faoliyat yuritishiga imkon yaratadi. Kelajakda inklyuziv ta’limni yanada rivojlantirish uchun davlat siyosati doirasida qator tashabbuslarni ilgari surish, pedagogik va psixologik xizmatlarni takomillashtirish, xalqaro tajribalardan foydalanish va ta’lim tizimini uzluksiz ravishda modernizatsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yo‘nalishda olib boriladigan har qanday islohot nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar, balki butun jamiyat uchun muhim ahamiyat kasb etishi shubhasizdir. Bu borada yurtimizda bir qancha qator loyihalar va tashabbuslar bo‘lishiga qaramay bugungi kunda bir qancha muammolar ham yoq emas. Ushbu muammoning eng asosiy uchtasini belgilab o‘tamiz.

Inkyuziv ta’limda uchrayotgan eng sezilarli muammolardan biri o‘qituvchilarning maxsus tayyorgarlik darajasining pastligidir. O‘qituvchilarda yetarlicha ma’lumot va axborotlarning mavjud bo‘lmasligidiagnozli bolalar bilan ishlash ko‘nikmalarining yaxshi rivojlanmaganligi, Imkoniyati cheklangan bolalar uchun umumiy ta’lim dasturlari moslashtirilmagan bo‘lishi mumkin. Ba’zan ular dars jarayoniga to‘liq moslasha olmaydi, shuningdek, sinfdoshlari ham ularga qanday munosabatda bo‘lishni bilmaydi va natijada sinfda do‘stona muhitning shakllanmasligi, imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan past nazar bilan qarash holatlarining uchrashi kuzatiladi. Bu esa sinfda ta’lim sifatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Yechim: Maktab va ta’lim muassasalarida professional psixologlar va defektologlar faoliyat yuritishi lozim. Ular imkoniyati cheklangan bolalar bilan individual va guruhiy mashg‘ulotlar o‘tkazib, ularning ta’lim jarayoniga moslashuviga yordam berishi kerak. Ta’lim olish jarajonida esa maxsus o‘quv materiallarini ishlab chiqish, inklyuziv ta’lim uchun o‘quv dasturlarini moslashtirish, qo‘shimcha vizual, audio va interaktiv materiallar yaratish zarur. Har bir bolaga imkoniyati cheklangan bolaning o‘ziga xos xususiyati haqida tushuncha berib, yordamlashish kerakligi, ular ham inson sifatida hurmat qilinishi

ISSN 3030-3907

bilish jarayonlarida ko‘maklashish kerakligi, ko‘mak tushunchalarini erta yoshlaridan o‘rgatib borilishi kerak.

Navbatdagi dolzarb muammolardan biri esa ota-onalarning inklyuziv ta’lim haqida yetarli ma’lumotga ega emasligidir. Ba’zi ota-onalar inklyuziv ta’lim mohiyatini to‘laqonli anglamaganligi sabali tizimga shubha bilan qaraydi. Ular o‘z farzandining maxsus ta’lim ehtiyojlari haqida yetarli bilimga ega bo‘lmaganligi sababli, noto‘g‘ri qarorlar qabul qilishi mumkin. O‘qituvchilar va ota-onalar uchun inklyuziv ta’lim bo‘yicha maxsus kurslar tashkil etish bu muammoga yechim bo‘la oladi. Bu kurslar orqali ota-onalarga farzandining rivojlanishi, ta’lim jarayoniga moslashuvi va psixologik qo‘llab-quvvatlanishi bo‘yicha zarur bilim va ko‘nikmalar va qator tavsiyalar berib boriladi. Ota-onalarni huquqiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash ham muammo yechimi bo‘lishi mumkin. Ota-onalar uchun maxsus maslahat markazlari ochilishi va u yerda psixolog, defektolog va ijtimoiy xodimlar, huquq targ’ibot organlari vakillari yordam berishi, ota-onalar orasida tajriba almashish tizimini yaratish va yo‘lga qo‘yish ularni bir joyga jamlovchi elektron ilova va vositalarni yaratish yordam beradi. Bu bilan maxsus bolalar uchun inklyuziv ta’limni qabul qilgan ota-onalar boshqalarga o‘z tajribalarini ulashishi va ularga maslahat berishlari mumkin. Inklyuziv ta’limning to‘laqonli amalga oshirilishi uchun ta’lim tizimi, jamiyat va ota-onalar hamkorlikda ishlashi kerak.

Shu o‘rinda inklyuziv ta’limni moliyalashtirish bilan bog’liq qator muammolarga duch kelyapmiz. Jamiyatda inklyuziv ta’limning ahamiyatini kengroq targ‘ib qilish, hukumat va nodavlat tashkilotlari tomonidan inklyuziv ta’limni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha maxsus loyihalar amalga oshirish, ijtimoiy reklama va ommaviy axborot vositalarining rolini oshirish, televideniye, radio va ijtimoiy tarmoqlarda inklyuziv ta’limning afzalliklari haqida keng targ‘ibot olib boorish sohaning yanada keng miqyosda tanilishi va jamiyatning inklyuziv ta’limga muhtoj bo‘lgan

qatlamini e’tiborini tortishga yordam beradi. Davlat va xususiy sektorda qo‘llab-quvvatlash

mexanizmlarini yaratish esa inklyuziv ta’limga investitsiya kiritgan tashkilotlar uchun imtiyozlar berish, shuningdek, maxsus grantlar ajratish imkonini yaratadi.

Xulosa o‘rnida, inklyuziv ta’lim tizimida o‘qituvchilarda differensial yondoshuv asosida dars mashg’ulotlarini olib boorish har tomonla o‘quvchilar uchun sifatli ta’limning asosiy garovidir. Differensial yondashuv asosida har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini aniqlash va shu asosida soddalashtirilgan yordamchi vositalardan foydalanish darsning sifatini oshirishni ta’minlaydi.

ISSN 3030-3907

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. F.U.Qodirova, D.A.Pulatova Inklyuziv ta'lim: nazariya va metodika. Chirchiq
2. 2022Инклюзивное образование в Испании. Пашкова.М, Скуднова. Т.Д.2018.
3. Резюме электронного диалога «Создание инклюзивного общества: практические
4. Shodmonova, G. (2020). Inklyuziv ta'limda badiiy-estetik didni tarbiyalash // "Ta'lim va tarbiya" jurnali.
5. Mirzaeva, M. (2019). Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari va badiiy-estetik didni rivojlantirish metodlari// "O'zbekiston pedagogika ilmiy-tadqiqot instituti nashri".
6. Qodirova F. Pulatova D. " Inklyuziv ta'lim: nazariya va amaliyot"/ 2022 yil/
7. Zamilova R. " Uzluksiz ta'lim pedagogikasi va inklyuziv ta'lim" / Namangan-2023yil/
8. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. – T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006. - 44-b
9. D.S.Qaxarova. Inklyuziv ta'lim texnologiyasi. –T.: «Fan va texnologiya», 2014, 192 bet.

ISSN 3030-3907